

Müqəddəs Quranın ədəbiyyata təsiri

Vüqar Əhməd

Filologiya elmləri doktoru, professor
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: vuqar.ehmed.63@mail.ru

Annotasiya. Müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan klassik şeiri öz bədii təsvir sistemini, poetik qəliblərini və ideya istiqamətini birbaşa Qurani-Kərimin i'caz (ecazkarlıq), fəsaḥət və bəlağət prinsipləri üzərində qurmuşdur. Klassik irsimizdə rast gəlinən peyğəmbər qissələri (Yusif, Musa, İbrahim və s.) və irfani rəmzlər (saqi, mey, ney) sadəcə bədii vasitə deyil, ilahi hikməti və “ədəb” (nəfsi paklıq) fəlsəfəsini çatdıran vasitələrdir. Xüsusilə, Nizami Gəncəvinin tövhidləri və “İskəndərnamə”dəki Zülqərneyn obrazının Quran məntiqi ilə bağlılığı məqalədə geniş yer tutur. Həmçinin, məqalədə Azərbaycan ədəbi fikrinin Qərb poetikasıdan (Aristotel, Bualo) asılı olmayaraq, Şərq-müsəlman intibahının spesifik qanunauyğunluqları və “Qəvaidi-Ədəbiyyə” təlimi əsasında təşəkkül tapdığı elmi arqumentlərlə əsaslandırılır.

Məqalədə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının nəzəri kökləri təhlil edilir və onun Qərb mənşəli poetikadan deyil, Şərq-müsəlman düşüncə sistemi olan “Qəvaidi-Ədəbiyyə”dən qaynaqlandığı elmi faktlarla əsaslandırılır. Tədqiqat zamanı Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli və Seyid Əzim Şirvani kimi klassiklərin yaradıcılığı müqayisəli-tipoloji metodla araşdırılmışdır. Bundan başqa Quran bəlağəti ilə klassik poeziyanın təsvir vasitələri arasındakı genetik bağlılıq filoloji və ilahiyyat kontekstində araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Müqəddəs Quran, mübarək ayələr, ədəbiyyat, klassik şairlər, bilik, mədəniyyət, əxlaq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 06.04.2026; qəbul edilib – 14.04.2026

The influence of the Holy Quran on literature

Vugar Ahmad

Doctor of Philological Sciences, Professor
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: vuqar.ehmed.63@mail.ru

Abstract. It has been established that classical Azerbaijani poetry constructed its system of artistic imagery, poetic forms, and ideological direction directly upon the principles of i'jaz (inimitability), fasahah (eloquence), and balaghah (rhetoric) found in the Holy Quran. The prophetic narratives encountered in our classical heritage (such as the stories of Yusuf (Joseph), Musa (Moses), Ibrahim (Abraham), etc.) and mystical symbols (sagi, mey, ney) are not merely artistic devices; they are mediums conveying divine wisdom and the philosophy of adab (purity of the soul).

In particular, the connection between Nizami Ganjavi's tawhids (poems on the unity of God), the portrayal of the Dhul-Qarnayn character in the “Iskandarnama” and Quranic logic occupies an extensive place in this article. Furthermore, the paper provides scholarly arguments demonstrating that Azerbaijani literary thought developed independently of Western poetics (Aristotle, Boileau), emerging instead from the specific patterns of the East-Islamic Renaissance and the teachings of “Qavaid-i Adabiyyah” (Rules of Literature).

The article analyzes the theoretical roots of Azerbaijani literary criticism and substantiates, with scientific facts, that it originates from the “Qavaid-i Adabiyyah” – an East-Islamic thought system – rather than

Western-oriented poetics. During the research, the works of classics such as Nizami Ganjavi, Muhammad Fuzuli, and Seyid Azim Shirvani are investigated using the comparative-typological method. Additionally, the genetic link between Quranic eloquence and the descriptive tools of classical poetry is examined within both philological and theological contexts.

Keywords: Holy Quran, blessed verses, literature, classical poets, knowledge, culture, ethics

Article history: received – 06.04.2026; accepted – 14.04.2026

Giriş / Introduction

Bədii ədəbiyyatın mahiyyətini, xüsusiyyətini, ictimai həyatdakı mövqeyini, rolunu və əhəmiyyətini təhlil edən və hərtərəfli qiymətləndirmək prinsiplərini müəyyənləşdirən, bədii yaradıcılığın inkişafını istiqamətləndirən qanunları öyrənən elmə ədəbiyyat nəzəriyyəsi deyilir. Lakin məsələ burasındadır ki, bu təlim Qərbdə Aristoteldən başlayıb, Bualoya keçsə də, müsəlman Şərfinin bu barədə öz təlimi var idi ki, buna da “Qəvaiddi-Ədəbiyyə” deyirdilər və bu sahə ilə məşğul olan alimlər nə Aristotela, nə də başqasına əsaslanmayaraq, Şərq ədəbi fikrinin qanunauyğun inkişafı və spesifik xüsusiyyətlərindən bəhs edən bədii əsərin elmi kontekstini, tipoloji səpkisini, mövzu və problemlər kompleksini, ideya-bədii səviyyəsini, əlvanlıq və zənginliyini təhlil edirdilər.

Müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanan bəlağət, ədəbiyyat elmləri Azərbaycan klassik ədəbiyyatını həddindən artıq zənginləşdirmiş və zənginləşdirmişdir. Azərbaycan şairlərinin elmi fəhmi, poetik təxəyyülü bilavasitə müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrinin təsiri ilə inanılmaz dərəcədə işıqlanmış və bütün bəşəriyyətə nümunə olacaq səviyyədə olduqca möhtəşəm əsərlər yaratmağa vadar etmişdir. Bu da öz növbəsində şairlərin ədəbi irsində bədii təsvir sisteminin qurulmasına özünün olduqca müsbət təsirini göstərmişdir. Məhz bu səbəbdən də poetik təxəyyülün gerçəkləşməsi üçün işlənən bədii təsvir sistemi həm də bu ifadə vasitələrindən ibarətdir.

Əsas hissə / Main part

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində də Qurani-Kərimin yeri ölçülməz dərəcədə böyükdür. Klassik şair və yazıçılarımızın demək olar ki, hamısı bu müqəddəs kitaba dönə-dönə üz tutmuş, ondan bəhrələnmişlər. Klassik ədəbiyyatımızda bol-bol işlənən “Nuhun gəmisini”, “İbrahimin dəyanəti”, “Nəmrud odu”, “Yaqub həsrəti”, “Yusif gözəlliyi”, “Süleyman hikməti”, “Qarun sərvəti”, “Əyyub dözümlü”, “Musanın əsası”, “Zənzəm suyu”, “İsgəndər səddi” kimi ifadələr Quranda olan hekayətlərlə bağlıdır.

Görkəmli İran alimi Sədrəddin Bəlağinin “Quran qissələri” – “Quran hekayətləri” kitabı çağdaş oxucularda bu müqəddəs kitabdakı hekayətlər haqqında düzgün və dolğun təsəvvür yaratmaq məqsədilə qələmə alınmışdır.

Kitab iki hissədən ibarətdir. Onun həcmcə daha böyük olan birinci hissəsini Quran hekayətləri təşkil edir. Müəllif Qurandakı məlum süjetləri yazıçı təxəyyülü ilə oxunaqlı, maraqlı bir şəkildə, yüksək bədii üslubda, qısa və yığcam qələmə almışdır. Hekayətlər tarixilik baxımından böyük bir dövrü əhatə edir: Adəm peyğəmbərin macərası ilə başlayır və dünyanın sonuncu peyğəmbəri Həzrət Məhəmmədin (s.) doğum ilində baş vermiş “Əshabı-fil” hadisəsi ilə bitir. Hər bir hekayətin başlanğıcında onun Qurani-Kərimin hansı surəsindən götürüldüyü qeyd olunur və ayələrin sıra sayları ilə göstərilir. Hekayətlərin böyük bir qismini İbrahim peyğəmbərin, Yusif peyğəmbərin və Musa peyğəmbərin başına gələn əhvalatlar təşkil edir [10].

“Müqəddəs Qurani Kərimin məntiqi ilə desək, şairlərin realizmi və etikanı şeirlərinin tərkib hissəsinə hopdurmağı məqsəduyğundur. Deməli, şairlər düzgün dəyərləri və səbəbləri təbliğ edən

şeyrlər yazırlarsa, İslam baxımından bu şairləri və ya ümumilikdə ədəbiyyatı qəbul etməmək üçün heç bir əsas yoxdur. Quranda nəql edilən bir çox hekayə təhsil məqsədini güdür. Quran mesajlarının uşaqlara, gənclərə və Quranla birbaşa tanışlığı olmayanlara daha çox açıq dildə çatdırılması lazımdır. Bu şəkildə ədəbi səy İslam sivilizasiyasının yenidən canlanmasına kömək edə bilər.

Qurani-Kərim, özlüyündə bir şah əsər olduğu kimi, yazıçılara yol göstərmək baxımından da məqsəduygundur. Bunu Quranın özü, xüsusən də öz bənərsizliyinə (i'caz) diqqət çəkən ayələri də təsdiqləyir. Quranın dili, ritmi, mesajı, povesti, oxucu üzərində yaratdığı ümumi psixoloji təsir, emosional cazibəsi və psixoloji təsiri birlikdə icazın təcəssümü olur. Ümumi etirafı, Quran ərəb ədəbiyyatının inkişafına böyük təsir göstərdi. Qurani-Kərim ədəbi qurğuların istifadəsi, təsvirlər və metaforaların istifadəsi ilə zəngindir, beləliklə, sadə sözlərə gözəllik, həyat və rəng qatır. Quran, şübhəsiz ki, ərəb dili tarixində misilsiz bir dilçilik mükəmməlliyi təmin etmişdir" [1, s.18].

"Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin daşıyıcıları da şübhəsiz ki, müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrindəki hikmətlərdən, möcüzələrdən, tarixi mətnlərdən, kosmosla, kəhkəşanlarla əlaqədar dəqiq məlumatlardan, peyğəmbərlərin və bir sıra tarixi şəxsiyyətlərin həyatından, başlarına gələn əhvalatlardan, riyaziyyat, fizika, embrologiya və nücum elmləri və s. ilə bağlı, bir qismi artıq kəşf olunmuş, əksər qismi isə hələ kəşf olunmamış xəbərlərdən, eyni zamanda insanın əxlaqının gözəlləşməsi, şəxsiyyətinin kamilləşməsi üçün ən düzgün yol göstərən ibrətamiz ifadələrdən qaynaqlanaraq heyratımız sənət abidələri yaratmışlar və gələcək nəsillər, o cümlədən bizlər üçün qiyməti heç bir şeylə ölçülməyən miras qoymuşlar" [6, s.138].

"Məhz Qurani-Kərimin dili, qeyri-adi ifadə tərzini və üslubu ərəblərin bir çox söz sahiblərini və bəlağət əhlini İslamı qəbul etməyə məcbur etmiş və bəzi hallarda onlardan ən həssas və gözəl mövqeyə malik olanlarının ölümünə səbəb olmuşdur. Onlar ilk dəfə Quran dinlədikləri zaman bu gün ərəblərin itirdikləri "üzri", yəni "saf dinləmə", imkanına malik olmuş və belə bir şəraitdə "səma dili"nə qulaq asmış, ilahi kəlamın ecazını bütün mahiyyəti, rəngarəngliyi və çalarları ilə həzm edə bilmişlər. Bütün bunlar da saf bir ədəbi zövq, incə duyğu və dilin paklığı əsasında Quranın ecazını duymağa səbəb olmuş və beləliklə, Allah kəlamının bəşəri ifadənin fəvqündə duran bir kəlam olduğu qəbul olunmuşdur" [8].

Müqəddəs Qurani-Kərim bizim klassiklərimizin hər birinin yaradıcılığında məxsusi yer tutmuşdur. Onların hər biri müqəddəs Qurani-Kərimi bəşəriyyətin inkişaf proqramı, hidayət qaynağı hesab etmişdir. Buna həddindən çox misallar gətirmək olar. Məsələn, XIX əsrdə Azərbaycan şeirində xariqələr yaratmış, eyni zamanda tək Şamaxı şairlərinin deyil, bir çox başqa bölgələrin, o cümlədən Bakı şairlərinin bir şair kimi məziyyətlərə nail olmasında müstəsna xidmətləri olan böyük şairimiz Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) müqəddəs Qurani-Kərimin bir həyat kitabı olması barədə yazır:

*Gərçi mənası qeyri-asandır,
Kağızı, xətti, cildi Qurandır.
Harada görsən kəlami-sübhani,
Öpübən qoy göz üstündə ani.
Möcüzi-həqdü batini-zahir,
Məss etməz məgər onu tahir?* [12, s.109]

Müqəddəs Qurani-Kərimdəki "Yusuf" surəsi Həzrəti Yusif əleyhəssalamın timsalında insanları nəfsinə uymamağa, mənəvi təmizliyə, əxlaqi gözəlliyə, "Sıratıl-müstəqim"-lə (Allahın hidayət etdiyi yol) yaşamağa, şəhvətdən uzaq olmağa, ülvilik göstəricisi iffəti özünə meyar etməyə çağırır. Tədqiqatçı alim Ataəmi Mirzəyev bütün bu anadilli əsərlərin müqəddəs Qurani-Kərimin "Yusuf" surəsilə səsləşməsinə özünün dərs vəsaiti kimi qələmə aldığı "XIII-XVI əsrlər Azərbaycan epik şeiri" kitabında Suli Fəqihin "Yusif və Züleyxa" poemasının məzmununu əsasında aydınlıq gətirir: "Yusif" hekayəti böyük tərbiyəvi, ibrətamiz mahiyyətə malik olub, səbrə, dözümə, düzlük və paklığa, daxili zənginlik və mənəvi ucalığa çağırış ifadə edir. Bu mövzu ibrət və hikmət dolu

məzmunu və bəşəri keyfiyyətləri ilə seçilmiş, çoxsaylı ədəbi əsərlərin qaynağına çevrilmişdir. Hekayətin əsasında xeyirlə-şərin mübarizəsi dayanır. Bu mübarizədə Yusif xeyri, qardaşları isə şərqüvvələri təmsil edir. Yusif öz ləyaqəti, mənəvi təmizliyi, inam və imanı ilə kin-küdurət, paxıllıq, həsəd, nəfs, zülm və xəyanətin əsiri olan qardaşları üzərində qələbə çalır. Bu, əslində gözəlliyin, məhəbbətin, insanlığın, şərəf və ləyaqətin qələbəsidir.

Qurani-Kərimin “Ali-İmran surəsinin 161-ci ayəsində buyrulur: “Əmanətə xəyanət eləyən şəxs, qiyamət günü xəyanət etdiyi şeylə (boynuna yüklənmiş halda) gələr” [9, s.54-55].

“Hurufi-Müqəttə” hərfəri yuxarıda qeyd olunduğu kimi, sirri-Xudadır, Uca Allahla Həzrəti Məhəmməd arasında olan rəmzlərdir və Allah Rəsulu bu hərfələrin mənasını kimsəyə anlatmamışdır. Belə ki, daim Quran təfsirçiləri bu hərfələrə cürbəcür izahlar versələr də, bunlar sadəcə olaraq fərziyyələrdir, çünki yuxarıda deyildiyi kimi bu, Allahla Rəsulu arasında olan bir sirrdir, əsl həqiqətdə isə indiyə qədər bu sirri açmaq kimsəyə qismət olmamışdır.

Ədəbiyyatşünaslara yaxşı məlumdur ki, Azərbaycanın klassik şairləri əsərlərini türk, yəni Azərbaycan dilində yaradarkən, “Türk divan ənənəsi”ndən istifadə etmişlər. Türk divan ənənəsi isə hər bir əsərin “Tövhid”, “Minacat”, “Nət”, “Meracnamə”, “Nübuvvət”, “İmamət”, “Saqinamə”dən ibarət olmuşdur.

Şeyx Nizaminin məşhur “Xəmsə”sindəki beş əsərinin beşi də Uca Allaha xitabla başlayır və dahi mütəfəkkir bütün yaradıcılığını İslam dininin nuru ilə bəzəyir:

“Klassiklərimizin ardıcıl olaraq izlədikləri əsas mövzulardan biri tövhiddir. Bu baxımdan çox təbiidir ki, Nizami “Xosrov və Şirin” poemasında bu məsələyə xüsusi beytlər həsr etmiş və ona belə aydın və konkret bir ad vermişdi: “Yaradanın təkliyi haqqında”. Burada Qurani-Kərimin 112-ci, “İxlas” surəsinin “Qulhuvəllahu əhəd. Allahussəməd. Ləm yəlid və ləm yuləd və ləm yəkunlahu kufuvən əhəd” ayələrindəki hökmlər çox incəliklə izlənilir, bu poetik təqdimatda isə tam təsdiq olunur:

*Dilimdə hər şeydən uca bir ad var,
Bu ada bağlıdır bütün varlıqlar,
Təkdir, misilsizdir – kim deyil aqah?
Ulular deyirlər Ona tək Allah.
...İdrakın çatırsa vahid Allaha,
Nədir? Və necədir? Soruşma daha! [11, s.27]*

Allahı mədh edən bu poetik lövhələrin təsdiqini Şeyx Nizami Gəncəvi dühasının dəst-xəttindəki Uca Allaha ünvanlanan “tövhidlər”ində görürük:

“Minacat, nət və tövhidlər bədii yaradıcılıq sahəsində fundamental bir niyyətin icrasına başlamaq ərəfəsində Allahın şənini təriflər deməklə öz nəcib, müqəddəs borcunu yerinə yetirmək, bu yolda Yaradandan kömək diləmək məqsədini daşımışdır.

Əvvəllər də bizdə bu sahədə qələm çalmış şairlər olduğuna baxmayaraq, məsələni yerli-yataqlı qoyub fundamental tərzdə həll etmək baxımından ədəbiyyatımızda birincilik çələngi Nizami Gəncəviyə məxsusdur. O hələ öz “Xəmsə”sinin ilk bahar qaranquşu olan “Sirrlər xəzinəsi”ndəki “Allaha xitab”ında 830 ilin arxasından bizə vəsiyyəti edirdi ki, hər birimiz bütün nəcib, xeyirxah, alicənab işlərimizi hökmən Allahın adı ilə başlayıb, elə Onun da əzəli və əbədi adı ilə qurtaraq:

*Şərəfli, ədalətli Tanrının adı ki, var,
Hikmət xəzinəsini açan açardır, açar.
Hər sözün, düşüncənin Odur əvvəli, sonu,
Nə söyləsən Tanrının adıyla qurtar onu.*

Bu əhdinə sadıq qalan şair ikinci böyük məsnəvisi olan “Xosrov və Şirin”i də Allaha ünvanladığı beytlə başlayır:

Kömək qapısını aç, ey Yaradan!

Göstər Nizamiyə düz yolu hər an!” [11, s.26-27]

Müqəddəs Qurani-Kərimdə İskəndər ifadəsi işlədilmir, lakin İskəndərin keçdiyi yol, eyni zamanda Çin səddini saldırması Nizami Gəncəvinin “İskəndarnamə”sindəki İskəndərin məhz müqəddəs Qurani-Kərimdə vurğulanan Zülqərneynin obrazı kimi yaratması kimsədə şübhə doğurmur. Müqəddəs Qurani-Kərimdə Zülqərneyn “dirilik suyu” axtarmağa gedir və yolda müqəddəs Qurani-Kərimdə kəramətli bir insan kimi vurğulanan Həzrəti Xızır əleyhəssalamla rastlaşır. Dirilik suyu içmək isə Həzrəti Xızır əleyhəssalama nəşib olur, İskəndər isə səhvən parıltısı göz qamaşdıran adi su içir və ordan qayıdarkən dünyasını dəyişir.

Müqəddəs Qurani-Kərimin 18-ci surəsi “Kəhf” surəsinin 93-98-ci ayələrində Uca Allah buyurur: “Nəhayət, iki dağ arasına çatdığı zaman onların önündə demək olar ki, heç bir sözü anlamayan bir tayfa gördü. Onlar dedilər: “Ey Zülqərneyn! Həqiqətən, Yəcuc və Məcuc (tayfaları) bu ərazidə fitnə-fasad törədirlər. Bizimlə onların arasında bir sədd çəkəsən deyə, sənə müəyyən məbləğ verəkmi?”

O, dedi: “Rəbbimin mənə verdiyi səltənət və qüdrət daha yaxşıdır. Siz (iş) qüvvənizlə mənə kömək edin, mən də sizinlə onlar arasında möhkəm bir sədd çəkim.

Mənə dəmir parçaları gətirin!” Nəhayət, iki dağın arasını eyni səviyyəyə gətirdiyi zaman o: “(Körükləri) üfürün!” – dedi. Onu od halına saldığı zaman: “Mənə gətirin, onun üzərinə ərimiş mis töküm!” – dedi. Beləcə (Yəcuc-Məcuc tayfaları) nə o səddi aşdı bildilər, nə də onu dəşib keçə bildilər.

(Zülqərneyn) dedi: “Bu, Rəbbimdən gələn bir mərhəmətdir. Ancaq Rəbbimin vədi gəldiyi zaman O, bu səddi yerlə yekən edəcəkdir. Rəbbimin vədi haqdır”.

Bu da öz növbəsində Nizami Gəncəvinin “İskəndər”inin məhz müqəddəs Qurani-Kərimdəki “Zülqərneyn” olduğunu danılmaz şəkildə subuta yetirir.

Nizami kimi Füzuli də yaradıcılığı boyu müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanmış, əsərlərini Quran işığı altında qələmə almışdır.

Məşhur Füzulşünas-alim Lalə Əlizadə yazır: “Füzuli “Quran” qissələrinə müxtəlif yönərdən toxunmuş – onların vasitəsilə çox dərin hikmətamiz fikirlər vermiş, misilsiz bədii təsvir vasitələri yaratmış və öz poetik irsini əlçatmaz bir yüksəkliyə qaldırmışdır” [4, s.126].

Lalə Əlizadə bu kitabında filologiya elmləri doktoru Mahirə Quliyevanın “Füzuli yaradıcılığı: “Quran”dan Azərbaycanda istifadə poetikası və İslami dəyərlər” və “Quran” və “Füzuli” məqalələrinə müraciət etdiyini bildirərək Mahirə Quliyevadan sitat gətirir: “Füzulinin sənət dünyası orta əsr poetikasının bütün qanun və kateqoriyalarını özündə əks etdirən zəngin bir xəzinədir. Bu xəzinə həm forma, həm də məzmun dəyəri baxımından təkrarolunmaz incilərlə zəngindir. Klassik Şərq poetikasına məxsus olan bədii ifadə vasitələrinin ən gözəl nümunələri Füzuli yaradıcılığında özünün tam əksini tapmışdır” [7, s.348].

Tədqiqatçı Aida Qasımova V.Feyzullayevin “Füzulinin qəsidələri” əsərində Mövlana Füzulinin əsərlərindəki ecazkarlığın məhz Quran qissələri ilə bağlı olduğuna bir aydınlıq gətirir: “Son dövrlərin tədqiqat işlərindən V.Feyzullayevanın “Füzulinin qəsidələri” əsərində şairin yaradıcılığında dini rəvayətlərlə bağlı təlimlər olduğu göstərilir. “Onun hər üç dildə yazılmış qəsidələrində Qurandan gətirilmiş bəzi ayələrə, İsa peyğəmbərin öz nəfəsilə ölü diriltməsi rəvayətinə, Musanın öz əsası ilə Nil çayını ikiye bölməsi, İbrahim Xəlil peyğəmbərin oda atılması, Xızırın abı-həyata çatması rəvayətinə, Yusif-Züleyxa əhvalatına və s. dini-əfsanəvi şəxsiyyətlərlə əlaqədar işarələrə tez-tez rast gəlirik”, – deyən V.Feyzullayeva əsərində Yusif-Züleyxa rəvayəti və İsa peyğəmbərin ölü diriltməsi ilə bağlı misallar gətirməklə dini rəvayətlərin Füzuli poeziyasına gətirdiyi bədii açıb göstərmişdir” [5, s.28].

“İslam dünyasından poetika və bələğət elmi də Quranın məna incəliklərini öyrənmək istəyindən yaranmış, lakin sonrakı tarixi inkişaf dövründə müstəqil elm sahəsi kimi seçilmişdir. Quran bələğəti, Quran mətninin yüksək bədii-estetik dəyəri araşdırıcıların, təfsircilərin, kəlam mütəxəssislərinin, filoloqların diqqətini həmişə cəlb etmiş, həmin maraq zəminində bələğət elminin əsasları qoyulmuşdur” [3, s.53].

Tədqiqatçı-alim Yaqub Babayev, klassik şairlərimizin yaradıcılıqlarındakı rəmzlərin də qaynağının məhz müqəddəs Qurani-Kərim olduğunu sadə şəkildə bəyan edir: “Klassik şairlərin hamısı rəmzlərdən istifadə etmişdir, çünki rəmzlər şeirdə hər bir beytin bədii-estetik və ritmik emosional təsirini gücləndirməklə yanaşı, məna çalarları baxımından şeirə xüsusi bir zənginlik gətirir. “Saqi” irşad sahibi, mürşidi-kamil, pir, şeyxdır ki, müridə – Haqq yolçu “Məşuq”, “yar”, “canan”, “dildar”, “sevgili” bilavasitə Allaha ünvanlanır, “gül”, “saqi”, “mey” “badə”, “şərab”, “piyalə” “ney”, “ay” (mah), “busə”, “qaş” (əbru), “günəş” (aftab), “göz” (çəşm) və başqa rəmzlər Allah rəhmətindən insan qəlbində yaranan fərəh və sevinci bildirir, İlahi elm və hikmət, mərifət öyrədir. Mey, badə, şərab, piyalə - İlahi eşq, vacibül-vücudə bəslənən eşqdır. “Ney” vücudi-külldən ayrılıb cüzv aləminə düşən, öz əslindən ayrıldığı üçün fəryad qoparan, “ay” (mah) İlahi varlığın camal sifətlərinin nişanəsi və həqiqi gözəllik simvolu, “busə” söz və kəlam, Haqqın varlığından və bilgisindən alınan zövq və nəşə, “qaş” (əbru) qiblə və mehrab, eyni zamanda Həzrəti Məhəmmədin (s) Merac zamanı Uca Allaha yaxınlaşdığını ifadə edən “qabi-qövseyin” anlamı, “günəş” (aftab) həm vəhdət, birlik, həqiqət, həm də gözəllik, üz və camal, “göz” (çəşm) isə bəsirət rəmzidir” [2, s.130].

Nəticə / Conclusion

Qeyd olunduğu kimi, müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanan müsəlman-Şərfinin ədəbiyyatı “ədəb” nəfsi paklıq və əxlaqi gözəllik təlimi üzrə köklənmişdir ki, Azərbaycan şairləri daim öz yaradıcılıqlarını əxlaq normaları üstündə kökləmişlər və yaşadıkları dövr nə qədər təlatümlü, fırtınalı, qasırğalı, sarsıntılı olsa da, onların yaradıcılığının kökünü, qayəsini, mayasını gözəl, zəngin əxlaq təşkil etmiş və müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrinin işığı ilə yazıb-yaratmışlar.

Ədəbiyyat / References

1. Aran S. Din və ədəbi bağlılıq: dinin ədəbiyyatda rolu və təsiri // “525-ci qəzet”, 2021, 4 dekabr.
2. Babayev Y. Təriqət Ədəbiyyatı sufizm-hürufizm. – Bakı: Elm və təhsil, – 2011, 160 s.
3. Əhməd V. Ədəbiyyatşünaslıq (Filologiya fakültəsinin tələbələri üçün dərslik) – Bakı: Müəllim, 2007, 167 s.
4. Əlizadə L. Azərbaycan ədəbiyyatında alleqoriya. – Bakı: Elm və təhsil, 2020, 380 s.
5. Qasımova A. Quran qissələri XIV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının ideya bədii qaynaqlarından biri kimi (Qazi Bürhanəddin, Nəsimi, Xətai və Füzulinin ana dilində olan əsərləri əsasında). – Bakı, Nurlar, 452 s.
6. Quliyeva M.H. Quran bələğəti və Azərbaycan ədəbiyyatı. – Bakı: Nafta-Press, 2008, 492 s.
7. Quliyeva M.H. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. – Bakı: Maarif, 2010, 397 s.
8. Məmmədov N. Quran dilinin yeniliyi və filoloqların fikir müxtəliflikləri. – Bakı: Din araşdırmaları jurnalı, 2018, № 2 (9).
9. Mirzəyev A. XIII-XVI Əsrlər Anadilli Azərbaycan epik şeiri. – Bakı: Avropa, 2017, 190 s.
10. Nağısoylu M. Quran hekayətləri: [elektron resurs] / URL: <https://litres.az/book/s-dr-ddin-b-lagi/quran-hekay-tl-ri-68386534/read/>
11. Nəbiyev B. Xəzan vurmasın. – Bakı: Elm, 2006, 450 s.
12. Şirvani, Seyid Əzim. Seçilmiş əsərləri: [3 cildə]. Tərt. ed. S.Rüstəmov. – Bakı, Avrasiya Press, 2005, 286 s.